

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 4, Sayı: 15, Aralık 2017, s. 56-75

Berat AKINCI¹

16 NİSAN REFERANDUMU ÖNCESİNDE TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARINA YÖNELİK SİYASİ PARTİLER, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE AKADEMİSYENLERİN BAKIŞ AÇISI

Özet

Ülkemiz 1921 Anayasa'sının benimsemiş olduğu hükümet sisteminin dışında, yaklaşık bir asırdır parlamenter sistem deneyimine sahiptir. Bu uzun süre zarfında ülkemiz, sistemin yaratmış olduğu tikanıkları çözme adına birçok hususu anayasalarında düzenlemiştir. Ancak gelinen noktada parlamenter hükümet sistemi, ülkemizde devletin temel erkleri arasında dönem dönem yaşanan krizlere kalıcı bir çözüm üretememiş, dolayısıyla da alternatif hükümet sistemlerinin uygulanması noktasındaki tartışmaları hep canlı tutmuştur. Bu bağlamda başkanlık-yarı başkanlık sistemi bilhassa son 20-25 yıllık süreçte pek çok siyasetçi ve akademisyen tarafından parlamenter sisteme alternatif olarak ileri sürülmektedir. Özellikle 2007 yılında yaşanan ve 367 krizi olarak da bilinen cumhurbaşkanı seçim sürecinde yaşanan sıkıntılar hali hazırda tartışmalı olan mevcut hükümet sistemini daha da sorunsallaştırmıştır. Sistemde yaşanan bu sorunlara kesin çözüm üretmek adına başkanlık sistemi üzerine tesis edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, 16 Nisan referandumu sonrası %51 gibi kritik bir oranda kabul edilerek ülkemize özgü bir sistem olarak 2019 yılında uygulanması beklenmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin alternatif olarak önerilmesindeki temel gerekçe, parlamenter sistemin yürütmede istikrarsızlığa yol açtığı ve bu sebepten ötürü de yeni sisteme geçilmesiyle birlikte güçlü bir yürütme ve ondan bağımsız ve güçlü bir yasamanın oluşacağı düşüncesidir. Son ana kadar başkanlık sistemi üzerinden yükselen tartışmaların parlamenter sisteme alternatif olarak düşünülmesi ve tartışılması gerektiğini savunanlar olsa da, önerilen bu sistemlerin aleyhinde görüş bildirenler de söz konusudur. Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin referandumla kabul edilmeden önce siyasi partiler, sivil toplum

¹ Dr. Sağlık Bakanlığı Adana İli Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği, beratakinci@yahoo.com

örgütleri ve akademisyenlerin bakış açılarının ortaya konularak yeni hükümet sisteminin vücut bulmasında yaşanan tartışmaların ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet sistemi, hükümet sistemi tartışmaları, parlamenter sistem, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi.

**POLITICAL PARTIES, CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS AND
ACADEMICISTS 'PERSPECTIVE FOR THE DISCUSSION OF
GOVERNMENT SYSTEMS IN TURKEY BEFORE THE 16 APRIL
REFERENDUM**

Abstract

Our country has the experience of a parliamentary system for almost a century, except for the government system in which the 1921 Constitution adopts. Over this long period, our country has organized many things in its constitutions in order to solve the obstacles that the system has created. However, the parliamentary government system at the moment has not been able to produce a lasting solution to the crises that existed between the fundamental powers of the state in our country and thus the discussions on the application of alternative government systems have always been alive. In this context, the presidential-semi-presidential system has been put forward by many politicians and academicians as an alternative to the parliamentary system, especially during the last 20-25 years. In particular, the problems experienced in the presidential election process in 2007, also known as the 367 crisis, have further challenged the controversial current government system. The Presidential Government System, which is established on presidential system in order to provide a definite solution to these problems experienced in the system, is expected to be implemented in 2019 as a system unique to my country after being accepted as a critical region by 51% after 16 April referendum. The main rationale for the alternative presidential system of the Presidential Government System is that the parliamentary system leads to instability in the administration and, for this reason, a strong executive and independent and stronger legislature will be formed with the transition to the new system. Although there are those who argue that debate over the presidential system has to be considered and discussed as an alternative to the parliamentary system until the last moment, there are also people who have expressed their views against these proposed systems. It was aimed at presenting the discussions in the study of the new government system in which the Presidential Government System was introduced by the viewpoints of political parties, non-governmental organizations and academics before being accepted by a referendum.

Key words: Government system, government system discussions, parliamentary system, presidential government system.

1. Türk Parlamenter Sisteminin Sorunları

Ülkemizde hükümet sistemi değişikliği tartışmalarının da temelini oluşturan, parlamenter sistemin yürütme erkinin istikrarına yönelik kalıcı bir çözüm üretememesi en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Uluşahin, 1999: 34-36). Her ne kadar parlamenter sisteme

yönelik bir sorun gibi gözükse de, hükümet istikrarsızlıklarına sebep olan aslında koalisyon hükümetleridir. Koalisyon hükümetlerine sebep olan ise çok partili siyasi yapımız ve seçim sistemimizdir. Ancak uygulamada istikrarsızlığın kaynağı olarak, benimsenen hükümet sistemi olan parlamenter sistem damgalanmaktadır. Bu boyutuyla ülkemizin geçmişine bir göz attığımızda 1960-1980 döneminde 21 hükümet kurulduğu görülmektedir. Dolayısıyla hükümetlerin ömürleri bir yıldan daha az bir süreye kadar düşmüştür (Asilbay, 2013: 247-264).

Bununla birlikte mevcut sistemin karakteristik özelliklerinin ve yönetsel kapasitesinin birçok ülkede aksaklıklara yol açtığı bilinmektedir. Kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemlerinden olan parlamenter sistemde, erkler arasındaki eşitlik ve dengeyi sağlayacak mekanizmaların siyasi partilerin yapısı gereği zayıfladığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda yasamanın en asli görevlerinden olan hükümeti denetleme görevi de neredeyse sembolik bir yetkiye dönüşmüştür. Diğer taraftan parlamenter sistemde yürütme erkini yasama içerisinden çıkması ve seçmene karşı değil de yasamaya karşı sorumlu olması ikinci dereceden bir meşruluk yaratmaktadır. Seçmen oy kullanırken yürütme erkini değil de, yasama üyelerini seçmesi daha sonrasında seçmenin istemediği bir parti ile yürütmenin oluşturulmasına sebep olabilmektedir. Bu durum demokratik teamüller açısından önceden bilinebilirlik ilkesiyle de örtüşmemektedir. Ülkemiz çok partili hayata geçtikten sonra Menderes, Demirel, Özal ve Erdoğan hükümetleri dönemlerinde iktidarın tek partide olması nedeniyle siyasi ve toplumsal sonuçları tartışılır olmakla beraber nispi olarak bir yol aldığı görülmektedir. Bununla birlikte ömürleri bir yılı bile bulmayan koalisyon hükümetleri dönemlerinde aynı başarının sağlanamadığı ve krizlerle uğraşmak zorunda kalındığı bilinmektedir. Ayrıca koalisyon hükümetleri, siyasi istikrar için önemli olan bakanlar kurulu uyumunu, işbirliğini ve ortak sorumluluk ilkesini de sıkıntıya sokmaktadır. 1982 Anayasa'sı siyasi krizlerini önlemek adına yürütme erkini güçlendirmiştir. Ancak bu noktada da mevcut anayasa yürütme erkini sorumsuz kanadı olan cumhurbaşkanının yetkilerini artırırken, asıl sorumlu olan hükümetin yetkilerini artırma yoluna gitmemiştir. Bu durumda parlamenter sistemin sorunlu bir tarafı olarak karşımıza çıkmaktadır (Deniz, 2005:83-84; Turhan, 1989: 65-77).

Bir sistemin başarısını etkileyen temel kriterlerin, demokratik teamüllere uygun olması beklenen bir durumdur. Ancak ülkemizde parlamenter sistemin uygulanması noktasında yaşanan kırılmalar, demokratik kural ve kurumların gelişmesini yavaşlatmıştır. Dolayısıyla meşruiyetin kaynağı millet tarafından sahiplenilmesi gereken demokratik kazanımlar, devlet eliyle takip edilir olmuştur. Bunun yanı sıra parçalanmış parti yapısının bir sonucu olan hükümet istikrarsızlıkları da, ülkemizin yürütme erki açısından yaşadığı sorunlardan bir diğeridir. Yasama temsilindeki siyasi tercihlerin sabit olmadığı, değişkenlik arz ettiği bir ortamda seçim kanunlarında değişikliğe gitmek hükümet istikrarsızlığına mani olmamaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında hükümet istikrarsızlığına yol açan demokratik değer, kural ve kaidelerin başta siyasi açıdan elit olanlar olmak üzere tüm toplum tarafından yeteri düzeyde içselleştirilememesi etkili olmaktadır (Alaca, 2012:84-87).

Ülkemizde zaman içerisinde çeşitli değişimler geçirerek uygulanan parlamenter sisteminin, uygulamada yarattığı sorunlar şunlardır (Eldem, 2007: 150-158; Aydın, 2012:56-58; Kılınç, 2016:447-510):

- Yasama içerisinden çıkan yürütmenin, her daim meclisin güvenine ihtiyaç duyması, ülke geleceğine ve menfaatine yönelik radikal yapısal reformları gerçekleştirmede meclis aritmetiğini dikkate almasını gerekli kılmaktadır.

- Seçmenlerin seçimden sonra kurulması muhtemel olan hükümet seçeneklerini açık bir şekilde görememesi; öngörülebilirlik, hesap sorma ve sorumluluk gibi demokratik ilkelerin uygulanabilirliğini engellemektedir.
- Zamanla genişleyen ve 1982 Anayasa'sı ile taçlanan cumhurbaşkanının yetkileri, yasama içerisinden çıkan hükümetin başı olan başbakanla kriz yaşanmasına sebep olmaktadır.
- Anayasanın 104. maddesine göre cumhurbaşkanının hükümetin istifasının ardından, meclis üyelerinden birisini başbakan olarak atayabilme yetkisi cumhurbaşkanının icraatlarının meşruluğuna gölge düşürmektedir.
- Siyasi partiler, patronaj ve kollamacılık mekanizmaları ile oy sağlama gayreti içerisinde olmaktadır.
- Hükümet sisteminin yarattığı doğrudan bir sorun olmamakla birlikte, çok partili sistem koalisyon iktidarlarına sebep olmaktadır. Parlamenter sistemin uygulamada karşılaştığı sıkıntılarla birlikte düşünüldüğünde, koalisyon hükümetlerinden kaynaklanan siyasi istikrarsızlıklarda hükümet sistemlerine yüklenmektedir.
- Hükümet üyelerinin yasama üyeliğinin devam etmesi, yasama faaliyetlerinin kalitesini düşürmektedir.
- Kuvvetler ayrılığına dayalı parlamenter sistemde, yürütme erkinin yasama içerisinden çıkması uygulamada erklerin birbirine olan bağımlılığını gözler önünü sermektedir. Bu erklerin birbirinin hukuki varlıklarına son verebilme yetkileri de dikkate alındığında, kuvvetler ayrılığı ilkesinin ciddi anlamda zedelendiği ileri sürülebilir.

Mevcut sistemimizde yukarıda sayılan sorunlara çözüm üretmek için anayasalarımızda sürekli revizyonlar yapılmıştır. Özellikle 1982 Anayasa'sında yürütme erkinin güçlendirilmesine yönelik ciddi değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Ancak yapılan düzenlemelerin parlamenter sistemin özellikle yürütme erkinin istikrarsızlığı sorununa yönelik kapsayıcı bir çözüm üretememiştir. Dolayısıyla ülkemizde hükümet sistemi değişikliği noktasında sürekli bir tartışma yaşanagelmıştır. Bu bağlamda sadece parlamenter sistemin yarattığı sorunlara değil de, siyasal sistemimizin topyekûn sorunlarına odaklanmak daha yerinde bir çözüm olacaktır.

2. 2007 Sonrası Türkiye'de Hükümet Sistemi Tartışmaları

Türk siyasi tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimleri devamlı olarak sorunlar ile gündemde yer bulmuştur. Türk siyasi tarihindeki en sorunlu cumhurbaşkanlığı seçimlerinden birisi de hiç şüphesiz 2007'deki seçimlerdir. Bu dönemde 10. cumhurbaşkanı olan Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin 16.05.2007 tarihinde dolacak olmasına bağlı olarak, yeni cumhurbaşkanının kim olacağı konusuna yönelik tartışmalar da alevlenmeye başlamıştır (Gönenç, 2011:2). Seçimlerden yaklaşık 4 ay kadar önce eski Yargıtay Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun Cumhuriyet Gazetesi'nde manşetten verilen yazısı 11. cumhurbaşkanlığı seçim sürecinin ülkemiz açısından oldukça zor ve sıkıntılı bir süreç olacağını açık bir şekilde göstermektedir. "AKP Tek Başına Seçemez" isimli söz konusu yazıda; 1982 Anayasa'sının 102. maddesine göre cumhurbaşkanı seçilebilmek için ilk iki turda nitelikli çoğunluk (367 oy), daha sonraki iki turda da salt çoğunluk yani 276 oy aranmakta olduğu, anayasada belirtilen 367 sayının yalnızca karar yeter sayısı olmadığı, toplantı yeter sayısı için de aynı sayının geçerli olduğu belirtilmiştir.

Kanadoğlu tarafından ortaya atılan bu görüşe göre, seçimin geçerli olabilmesi için oylamalara asgari 367 vekilin katılması gereklidir (Kanadoğlu, www.cumhuriyet.com.tr, 2006).

Kanadoğlu'nun Cumhuriyet Gazetesinde yer alan yazısındaki bir diğer iddia ise; TBMM İçtüzüğü 'nün 121. maddesine göre cumhurbaşkanlığı seçimlerinin anayasanın 101. ve 102. madde hükümlerine göre yapılması gerektiğine dairdir. Dolayısıyla bu da 96. maddeye göre değil, 102. maddedeki karar sayısına göre toplanmayı gerektirmektedir. Seçimin bu şekilde yapılması durumunda aynı zamanda Anayasa Mahkeme'sinin bunu iç tüzük değişikliği olarak değerlendirerek seçimi iptal etme zorunluluğu da ortaya çıkmaktadır. AK Parti iktidarı bu gelişmeleri çok fazla dikkate almamıştır. Her ne kadar Kanadoğlu'nun iddiaları hükümet tarafından ciddiye alınmasa da ortaya atılan bu iddia doğal olarak muhalefet partisi tarafından sıkıca sarılan bir argüman haline gelmiştir. Bazı akademisyenlerde Kanadoğlu'nun bu tezini açıklamalarıyla desteklemişlerdir (Eroğul, 2007:167-181; Köksal, 2009:8-43).

AK Parti 24.04.2007' tarihinde Abdullah Gül'ün 11. cumhurbaşkanlığı için adaylığını açıklamıştır. 27.04.2007'de gerçekleştirilen ilk tur oylamasında Abdullah Gül için 357 kabul oyu çıkmasına rağmen 367'ye ulaşamadığı gerekçesiyle ikinci tur seçimlere geçilmiştir. Yapılan bu seçimde CHP Meclisi boykot ederek ilk tur seçimlerine katılmamıştır. Sonuçların açıklanmasından hemen sonra CHP, seçimin diğer turlarını beklemeksizin konuyu Anayasa Mahkeme'sine intikal ettirmiştir. Anayasa Mahkeme'si anayasanın cumhurbaşkanı seçimine yönelik 102. maddesini yorumlamış ve bu maddede belirtilen "üye tamsayısının 2/3 çoğunluğu" şeklindeki ifadenin karar yeter sayısının yanı sıra toplantı yeter sayısını da ifade ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla da mahkeme TBMM'nin 27.04.2007 tarihinde, 96. birleşiminde başkanın 184 milletvekilinin genel kurulda bulunmasının yeterli bulunduğuna ilişkin kabulüne yönelik kararını, eylemli bir içtüzük değişikliği niteliğinde sayarak iptaline ve dolayısıyla da yürürlüğünün durdurulmasına karar vermiştir (Doğru, 2011:92-98; Kütük, 2012:70).

Anayasa Mahkeme'si tarafından verilen bu karar siyasi çevrelerce sert bir şekilde eleştirilmiştir. Hükümet kanadı bu durumun, yargının siyasallaşmasının en önemli kanıtı olduğunu ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu bu karar pek çok hukukçu tarafından da ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Anayasa Mahkeme'sinin verdiği karar nedeniyle 06.05.2007 tarihinde gerçekleştirilen ikinci yoklamada da toplantı yeter sayısı olan 367'ye ulaşamadığı için cumhurbaşkanı seçilememiştir. Bu durum neticesinde TBMM uzun yıllardan sonra bir kez daha cumhurbaşkanı seçemez duruma gelmiş ve bu süreç meclisi kilitlemiştir. Konuyla ilgili tartışmalar devam ederken bütün partilerin desteği ile erken seçim kararı alınmıştır. Erken seçim kararının yanı sıra anayasada da çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre genel seçimlerin yapılma süresi 5 yıldan 4 yıla düşürülmüştür. Cumhurbaşkanlığı seçiminin iptal edilmesine neden olan toplantı yeter sayısı hususu meclisin bütün işlemlerinde 1/3 çoğunluk olarak netleştirilmiştir. Cumhurbaşkanının meclis tarafından değil halk tarafından iki türlü bir oylama ile seçilmesi kararlaştırılmıştır. Cumhurbaşkanının 7 yıllık görev süresi 5 yıla indirilmiş, aynı zamanda ikinci defa seçilebilmenin de önü açılmıştır (Kütük, 2012:72; Efe, Kemahlı ve Kotan, 2015:169). Anayasa'da belirtilen hususlarda değişikliği öngören paket mecliste kabul edilmiş olmasına karşın 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, cumhurbaşkanına iktidar gücüne karşı bir denge ve istikrar ögesi olarak güçlü ve etkili bir konum verildiği gerekçesi ile bu değişiklikleri onaylamamıştır. Değişiklik paketi mecliste bir kez daha kabul edilmiştir. Aynı şekilde ikinci kez önüne gelen paketi veto etme yetkisi olmaması nedeniyle Ahmet Necdet Sezer tarafından halk oylamasına sunulmasına karar

verilmiştir. Ayrıca iptal ve yok sayma talebi ile Anayasa Mahkeme'sinde dava açmıştır. Muhalefet partisi liderleri de aynı doğrultuda iptal ve yok sayma davaları açmışlardır. Yüksek Mahkeme 05.07.2007 tarihinde vermiş olduğu karar doğrultusunda cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik iptal taleplerini reddetmiştir (Köksal, 2009:8-43; Eroğul, 2007:167-181). Anayasa değişiklik paketi 21.10.2007 tarihindeki referandumda %68'lik oy oranı ile kabul edilmiş ve 5678 Sayılı Kanun ile yürürlüğe girmiştir.

Mevcut anayasamızda 2007 yılında yapılan değişikliğin referandumla kabul edilmesiyle birlikte, cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından ve 5 yıllığına seçilmesi düzenlenmiştir. Yine yapılan değişiklik ile seçilen cumhurbaşkanının bir sonraki seçimlerde de aday olabilmesinin önü açılmıştır. Cumhurbaşkanının yetki ve sorumluluğuna dokunulmadan sadece seçim yönteminin değiştirildiği bu düzenlemeden sonra hükümet sistemimizin parlamenter sistemden saptığına yönelik tartışmalar tekrardan yaşanmaya başlamıştır. Hükümet sistemine dair tartışmalar Türk siyasi hayatında her zaman oldukça önemli bir yer işgal etmiş ve etmeye de devam etmektedir (Kükner, 2012:279-304). Bilhassa son 15-20 yıllık süreçte başkanlık/yarı başkanlık sistemleri üzerinden sürdürülen ve sonrasında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne evrilen hükümet sistemi tartışmalarında, kuvvetli bir yürütme ortamı parlamenter sistemden kaynaklı olan tıkanıklıkların çözüme kavuşturulması noktasında bir konsensüs oluşturmuştur. Her ne kadar yürütme organının etkinliğini artırmaya yönelik bir konsensüs oluşsa da, parlamenter sistemin devamlılığı hususunda ısrarcı olanlar yapılacak olan birkaç değişiklik ile sistemdeki mevcut tıkanıklıkların ortadan kaldırılabilceğini ileri sürmüşlerdir. Mevcut sistemi savunanlara göre 1982 Anayasa'sındaki değişiklikler de bu tıkanıklıkları, bilhassa yürütmenin işleyişindeki aksaklıkları ortadan kaldırmak için yapılmıştır. Buna karşın Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni (öncesinde başkanlık sistemini) savunanlar ise yapılan bu değişiklikleri sistem değişikliğine geçiş süreci olarak değerlendirmektedir (Gönenç, 2011:14-18).

2.1. AK Parti'nin Hükümet Sistemi Tartışmalarına Bakışı

Ülkemizde yaşanan 2001 ekonomik buhranı siyasal krizlere sebep olmuş ve akabinde erken seçim kararı alınmıştır. Son derece sıkıntılı siyasal süreçlerin sonunda 3 Kasım 2002 yılında seçimler yapılmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz tablonun faturasını mevcut hükümet ortaklarına kesen seçmen, mecliste sadece Ak Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ne yer vermiştir. 2002 seçimleri parlamenter sistemin hükümet istikrarsızlıklarına yol açan koalisyon hükümetlerine uzun bir aradan sonra paydos demek anlamına gelebilecek bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda seçim sonuçlarının devlet işleyişine etkinlik kazandırması beklenirken, hükümet sistemi tartışmalarının da yaşanmayacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Ancak seçim sonuçlarıyla tek başına iktidar olan Ak Parti sonrasında hükümet sistemi istikrarına bağlı olarak tartışmaların yaşanmayacağı görüşü, Anayasa Komisyon'u Başkanı Burhan Kuzu'nun 2003 yılının başında başkanlık sistemini (Sonrasında tartışmalar Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne evrilmiştir) yeniden gündeme getirmesiyle son bulmuştur. Kuzu, Ak Parti seçim programında yer almamasına rağmen kişisel olarak CHP'lileri başkanlık sistemi konusunda ikna edeceğini söylemiştir (Oder, 2005:56-57).

2002 seçimlerinden sonra iktidarı tek başına eline geçiren Ak Parti'de, Anayasa Komisyon Başkanı Burhan Kuzu ile Başbakan Recep Tayip Erdoğan'ın başkanlık sistemini açıklamalarıyla hükümet sistemi tartışmalarını gündeme taşıdığı görülmektedir. Bu süreçte başkanlık sistemi için öne çıkan gereksinim; hızla büyüyen ülkemizin önüne çıkan sosyal, siyasi

ve ekonomik engelleri aşabilmesi için “iş bitirici” bir siyasi iktidara olan zaruriyettir. Bu zaruriyet çerçevesinde parlamenter sistemin istikrarsız ve yavaş işlemesine bağlı olarak, yürütme erkinin etkin ve hızlı kararlar alabildiği başkanlık ya da yarı-başkanlık sistemiyle değiştirilmesi gerektiği de belirtilmiştir (Yavuz, 2008a:152).

Ülkemizde başkanlık sistemini yıllardır savunanların başında yer alan Burhan Kuzu'ya göre, başkanlık sisteminin Türkiye'ye uyup uymayacağına ilişkin karşı düşüncelerin temelinde milli iradeye olan güvensizlik yer almaktadır. Oysa milletimizin sosyo-kültürel yapısına yabancı olmayan başkanlık sistemi, ABD'nin kuruluşunda sistem oluşturulurken Osmanlı yönetim yapısından da etkilenmiştir. Başkanlık sisteminin insan aklının ürünü olduğunu ifade eden Kuzu, bu sistemin ülkemize diktatörlük getireceği düşüncesinin temelsiz olduğunu da belirtmiştir (Kuzu;1996: 75-76). Zira parlamenter sistemdeki başbakanlar, başkanlık sistemindeki başkanlara göre çok daha geniş yetkilere sahiptir. Başkanlık sisteminde asıl güç parlamentonun elindedir. Başkanlık sisteminin avantajı yürütmedeki istikrarsızlık sorununu ortadan kaldırmasıdır. Başkanlık sisteminin Türk demokratik geleneğiyle uyuşmayacağı ve Güney Amerika tipi rejimlere sebep olacağı düşüncesinin de gerçekte bağdaşmadığını ifade eden Kuzu, sol siyasi çevrelerin başkanlık sistemine karşı olduğunu ve diktatörlük algısı yaratmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Çünkü Türkiye'de genelde kabul edilen solun %35, sağın da %65 desteğe sahip olduğu algısından ötürü başkanlık sistemi olması durumunda, sol bir adayın başkan olması zor gibi görünmektedir. Kuzu, sol siyasi çevrelerin bu şekildeki endişelerinin yersiz olduğunu, zira halkın değerleriyle barışık ve halkı tatmin edecek ekonomik programa sahip bir sol partinin iki yapılı bir yarışta iktidarı elde edebileceğini belirtmiştir. Öyle ki, 16 Nisan referandum sonuçları Kuzu'nun bu tespitini destekler niteliktedir. Kuzu'ya göre, başkanlık sistemiyle beraber dar bölge seçim sisteminin uygulanması durumunda milletvekilleri parti disiplini ve lider sultasından kurtulup daha özgür bir şekilde hareket edecek, dolayısıyla da parlamento daha güçlü hale gelecektir. Kuzu, parlamentarizmin artık dünyada ve ülkemizde yürümediğini de ifade etmektedir (Kuzu, 2013: 9-16; Efe ve Kotan, 2015: 84).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle (başkanlık sistemi) ekonomik kalkınma ilişkisine değinen Ak Parti Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, Türkiye'nin son yıllarda yakaladığı kalkınmanın istikrarla sıkı ilişki içerisinde olduğunu ileri sürmüştür. Öyle ki, 2002'de 230 milyar dolar olan GSYH 2012'de 800 milyar dolara ulaşmıştır. Kişi başına düşen gelir de 2002 yılında 3500 dolar iken 2012 yılında ise 10.500 dolara kadar çıkmıştır (Efe ve Kotan, 2015: 81-82). Yılmaz “başkanlık sistemi ve kalkınma” adlı makalesinde 1950-2012 yılları arasındaki büyüme hızları ile kişi başına gelir artışını ele alarak, istikrar ile büyüme ve kişi başına gelir arasındaki etkileşimi ortaya koymuştur. Bu bağlamda 1950-2012 yılları arasında 3 dönemde ele almıştır. Bu dönemler; güçlü bir partinin yönetimde olduğu dönemler, koalisyon hükümetlerinin olduğu dönemler ve askeri darbe sonrası dönemler olup, bu dönemlerdeki büyüme hızı ile kişi başına düşen gelir aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2013:9-16)

Güçlü bir partinin görevde olduğu dönemler:

- 1950-1959 döneminde ortalama GSYH artışı % 7, ortalama kişi başına gelir artışı % 4,2
- 1966-1970 döneminde ortalama GSYH artışı % 6, ortalama kişi başına gelir artışı % 3,4
- 1984-1991 döneminde ortalama GSYH artışı % 5, ortalama kişi başına gelir artışı % 2,9
- 2003-2012 döneminde ortalama GSYH artışı % 5, ortalama kişi başına gelir artışı % 3,7

Koalisyon hükümetleri dönemi:

- 1962-1965 döneminde ortalama GSYH artışı % 5,5, ortalama kişi başına gelir artışı % 3,0
- 1972-1979 döneminde ortalama GSYH artışı % 4,7, ortalama kişi başına gelir artışı % 2,4
- 1992-2002 döneminde ortalama GSYH artışı % 3,3, ortalama kişi başına gelir artışı % 1,9

Askeri darbe sonrası dönem:

- 1960-1961 döneminde ortalama GSYH artışı % 2,1, ortalama kişi başına gelir artışı % -0,4;
- 1980-1983 döneminde ortalama GSYH artışı % 2,7, ortalama kişi başına gelir artışı % 0,3

Bu üç dönemle ilgili yukarıdaki veriler ışığında bir değerlendirme yapıldığında; ülkemizde güçlü bir partinin yürütmeyi elinde bulundurduğu dönemlerde ülke ekonomisinin oldukça olumlu ve yüksek bir performans gösterdiği, koalisyon hükümetlerinin olduğu dönemlerde ise tek parti iktidarının olduğu dönemlere göre daha düşük bir performans gösterdiği ancak askeri darbe sonrası dönemlerde diğer iki dönemlere göre oldukça düşük bir performans gösterdiği görülmektedir. Yılmaz bu veriler ışığında, yönetimde her türlü istikrarın değil demokratik istikrarın önemli olduğu vurgulamıştır. Ayrıca istikrarın kalkınmada ne kadar önemli bir paya sahip olduğunu ortaya koyan Yılmaz, başkanlık sistemine geçilmesi durumunda ülkemizde yürütmede istikrarsızlık sorununun çözüme kavuşacağını da belirtmiştir (Yılmaz, 2013:9-16).

Ülkemizin çağdaş medeniyetler seviyesine çıkması için ulaşması gereken hedefleri, dinamik ve etkin bir yürütme erkiyle yakalayabileceğini düşünen AK Parti Merkez Karar ve Yürütme Organı üyesi Mazhar Bağlı; gelişen ve değişen ülkemizin sahip olduğu hükümet sistemini, her şeyden önce Türk toplumunun antropolojik yapısı ve tarihsel koşulları nedeniyle değiştirmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bağlı, geçmişten günümüze Türk toplumunun lider eksenli bir yönetim anlayışına sahip olduğunu ve toplumun bu lider etrafında toplanarak çözümünü daha çok arzuladıklarını iddia etmiştir (Efe ve Kotan, 2015: 82).

Başkanlık sistemiyle ilgili tartışmaların odağında yer alan 59. (14 Mart 2003) dönem başbakanı ve Ak Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, hükümetin kurulmasından yaklaşık bir ay sonra katıldığı bir TV programında başkanlık sistemine yönelik görüşlerini dile getirmiştir. O'na göre; "başkanlık sistemine ilişkin bir konsensüs sağlanması durumunda Türkiye önemli bir sıçrama gerçekleştirecektir". Erdoğan, aynı TV programında siyasetteki en büyük arzusunun başkanlık sistemine geçilmesi olduğunu, ideal olanının da Amerikan modeli olduğunu ve bunun için de ülkedeki bütün kurumların halk ile bütünleşerek bir konsensüs sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Erdoğan, bu konsensüs sağlanmaksızın başkanlık sistemine geçişin sağlıklı olmayacağını, ancak bunun başarılması halinde Türkiye'nin önemli bir sıçrama yaşayacağını ifade etmiştir. Erdoğan "başkanlık sistemi mi yoksa yarı başkanlık sistemi mi" şeklinde kendisine yöneltilen bir soruya; "her ikisini de aynı şekilde düşünüyorum, elbette benim için ideal olanı Amerikan modelidir. Amerikan modelinde yaşamayla yürütme

birbirlerine müdahalede bulunamamaktadırlar (Hürriyet, 21 Nisan 2003). Diğer bir deyişle bir milletvekili bakan olmuş ise milletvekilliğini bırakarak yalnızca bakanlık mesleğinde kalmaktadır. Kaldı ki oraya dışarıdan da bakan ataması yapılmaktadır. Ülkemizdeki sıkıntının da bundan kaynaklandığını söyleyen Erdoğan, her milletvekilinin kendisini oy alacağı ve seçildiği bölgedeki insanlara iş bulma çabası içerisinde gördüğünü belirtmiştir. Hâlbuki uygulamada böyle bir şeyin olmaması gerektiğini vurgulayan Erdoğan, yürütmede bulunmayanların bu tarz bir sorumluluğunun olmadığını, dolayısıyla yasamadan gelen haklı talepler kabul edilirken diğer taleplerin rahatlıkla reddedileceğini ileri sürmüştür (Oder, 2005:57-58).

Erdoğan tarafından başkanlık sistemine ilişkin yapılan bu açıklamalar AK Parti içerisinde de genel itibariyle olumlu karşılanmıştır. Bu hususla ilgili olarak dönemin Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin, ülke için başlangıçta yarı başkanlık sistemiyle geçiş yapmanın çok daha faydalı olacağı görüşünde iken, dönemin Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül de "başbakan ülke gerçeklerini en iyi şekilde tespit edip tartışılmasını sağlamayı amaçlıyor" diyerek Erdoğan'ın başkanlık sistemine yönelik açıklamalarına destek vermiştir. Dönemin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ise AK partiyi kurmadan önce sistem tartışmalarının yapıldığını, sistemin güçlü ve zayıf yönlerinin etraflıca değerlendirildiğini belirtmiştir. Gül, hükümet başkanının dışarıdan bakan atamanın avantajlarına yönelik düşüncelerini yinelediğini de ifade etmiştir. Yine Ak Parti kurucularından ve bir dönem Başbakan Yardımcılığı da yapan Abdüllatif Şener ise, tüm kamuoyunun gözetiminde devletin temel erkleri arasındaki ilişkileri tekrar yapılandırmanın önemine dikkat çekmiş ancak sistem değişikliği noktasında daha temkinli davranılmasını istemiştir (Küçükoba, <http://www.kenandabirkuyu.org>, 2015).

Türkiye gündemini yoğun bir şekilde meşgul eden hükümet sistemi değişikliğine yönelik taslak çalışmalarına son hali verilmeden önce Erdoğan'ın yapmış olduğu açıklamalarda çok büyük değişikliklerin olmadığı görülmektedir. Zira Erdoğan, yapmış olduğu konuşmalarda ve verdiği demeçlerde başkanlık sisteminden yana olduğunu, bu sistemin de mutlak surette ABD'deki başkanlık sistemi olacak diye bir kaidenin olmadığını, buna bağlı olarak başkanlık sisteminin de olmazsa olmaz olmadığını, parlamento veya millet bu sisteme geçmeyi istemesi durumunda başkanlık sistemine geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ak Parti bu düşünceler doğrultusunda başkanlık sistemi temelleri üzerine yükselen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ile birlikte tasarlayarak referanduma sunmuştur (Duman, <http://devlet.com.tr/>, 2016).

2.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Diğer Partilerin Bakışı

Daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi yarı başkanlık ve başkanlık sistemine yönelik tartışmalar 1982 Anayasası'nın hazırlanması sırasında gündeme gelmiştir. Ancak yeterli konsensüs sağlanamadığından bir süre sonra gündemden düşmüştür. Evveliyatında DYP'nin ve RP'nin öne sürdüğü hükümet sistemi değişikliği, 1990'dan sonra etkili bir şekilde Turgut Özal tarafından politik ortamda tartışmaya açıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Özal; başkanlık sisteminin yürütme erkinin istikrarına yönelik sağladığı imkânları, mevcut hükümet sisteminin sağlamadığının altını çizmiştir. Sonraki dönemlerde 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve mevcut 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da bu konuyu gündeme getirmişlerdir (Becerren ve Kalağan, 2007:163-181). Anılan liderlerin başkanlık sistemi üzerine olan düşüncelerinin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile aşağı yukarı örtüştüğü görülmektedir. Nihayetinde bu liderler yürütmenin tek başlı ve güçlü olduğu bir sistemden yana tavır

almışlardır. Dolayısıyla sistem tartışmaları o dönemde başkanlık sistemi üzerinden yürüse de, muhteviyatı açısından 16 Nisan referandumuna sunulan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle büyük oranda benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Özal'ın sistem değişikliği konusundaki önerileri diğer partilerce destek bulmamıştır. Çoğunluk, Özal'ın bu önerileri kendisi için gündeme getirdiği düşüncesindeydi. Bu hususla ilgili olarak İlder Turan; Özal'ın cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi başkanlık sistemine yönelik konuları yeniden gündeme getirmesinin esas nedeninin, cumhurbaşkanlığı makamına kendisi dışında birisinin seçilerek gücünü kaybetme korkusu olduğunu ifade etmiştir. Turan ayrıca başkanlık sisteminin ülkemizde benimsenmesini isteyenlerin genellikle ABD'ye has başkanlık sistemini anlattıklarını, hâlbuki Amerikan sisteminin kendine özgü politik ve toplumsal temelleri olduğunu ve ülkemizde uygulanması halinde aynı başarılı sonuçların alınamayacağını belirtmiştir. Özal'dan sonra aynı konu Süleyman Demirel tarafından da gündeme getirilmiştir. Ancak tıpkı Özal'da olduğu gibi Demirel'in de sistem değişikliğini kendisi için istediğine yönelik düşünceleri sürülmüştür (Duman, 2011: 146; Efe ve Kotan, 2015: 86).

Ülkemizin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 1999 yılında TBMM'de yaptığı açılış konuşmasında, meşruiyetini millettten alan cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini şu sözleriyle önermiştir (Yıldız, 2016:467):

“Cumhurbaşkanı, iki türlü seçimle, halk tarafından seçilmelidir. Bana göre, yedi sene Cumhurbaşkanlığı uzundur ve cumhurbaşkanı beş sene için seçilmelidir; eğer, Meclisiniz muvafık görürse, iki defa seçilebilmelidir; ama mutlaka halk tarafından seçilmelidir. Bunun birtakım mahzurları vardır; ama maksadınız, eğer demokrasiyi güçlendirmekse, demokrasinin kurumlarına daha çok otorite kazandırmaksa, mutlaka halkın rızasına ve yetkisine cumhurbaşkanlığı makamını bırakmak lazımdır.”

Hükümet sistemi tartışmalarıyla ilgili olarak Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz, başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinin demokratik kurumların kökleştiği ülkelerde başarıyla tatbik edildiğini ancak ülkemiz gibi demokratik gelişim anlamında yeterli seviyede olmayan ülkelerde ise aynı başarıyı sağlamayacağını belirtmiştir. Aynı dönemde CHP Genel Başkanı Deniz Baykal da Süleyman Demirel'i oldukça sert bir dille eleştirerek sistem değişikliği önerilerinin Demirel'in fazladan 5 yıl daha bulunduğu koltukta oturmak adına gündeme getirildiğini ifade etmiştir. Yine aynı dönemde DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit de başkanlık sisteminin oldukça az sayıda ülkede demokrasi ile bağdaştığını ifade etmiştir. Sistem değişikliğiyle ilgili olarak DYP ve RP yöneticileri de Demirel'in gündemi değiştirmeye çalıştığını ifade ederek başkanlık sistemine karşı bir tavır sergilemişlerdir. Tartışmaların dönemin Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Mehmet Ağar'da katılmış ve ülkemizin kronikleşen sorunlarına çözüm üretebilecek yapısal değişikliklerin ivedi bir şekilde yapılması gerektiğini belirtmiştir. Ağar bununla birlikte, hükümet sistemi bağlamında sistemdeki krizlerin üstesinden gelebilecek yarı başkanlık ve başkanlık sisteminin tartışılması gerektiğini de ifade etmiştir (Küçükoba, <http://www.kenandabirkuyu.org>, 2015).

ANAP Genel Başkanı Ali Talip Özdemir, başbakan Erdoğan'ın krallık-padişahlık istediğinin altını çizerek, ülkede öncelikle çözülmesi gereken başka sorunlara odaklanılmasını istemiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ise, mevcut anayasamıza göre siyasi rejimin değiştirilemez niteliklerinden biri olan demokratik devlet ilkesine atıfta bulunarak, parlamenter

sistemin bu kriterlere en uygun sistem olduğunu ifade etmiştir. CHP Grubu adına konuşan Güneş, Ak Parti hükümetinin başarısızlıklarını ört bas etmek için parlamenter sistemi karaladığını söylemiştir (Oder, 2005:59-67).

CHP İstanbul Milletvekili Zülfü Livaneli'de; ülkemizde uygulanan siyasi parti mevzuatı parlamenter sistemin başarılı bir şekilde çalışmasını engellediğini belirtmiştir. Bu bağlamda kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter sistemin demokratik olarak uygulanamayacağını altını çizen Livaneli, bu durumun düzeltilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Livaneli ayrıca, sistemin düzelmesi için alternatif olarak başkanlık sistemine mi yoksa parlamenter sistemini rasyonelleştirerek devam mı edilmesi gerektiğine karar verilmesinin altını çizmiştir (Beceren ve Kalağan, 2007:163-181).

Başkanlık sistemi tartışmaları, son çeyrek yüzyılda gündemdeki yerini korumuştur. Özellikle de AK Parti iktidarıyla bu tartışmalar daha da alevlenmiştir. Başkanlık sistemine yönelik olarak Recep Tayyip Erdoğan'a destek olanlar olduğu kadar Erdoğan'ı çok sert dille eleştirenler de olmuştur. Bu hususla ilgili en sert tepkilerden birisi dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'dan gelmiştir. Deniz Baykal Erdoğan'ı ciddiyetsiz olmakla eleştirmiş olup "Amerika örneği veriliyor. Arjantin'i de unutmayın. Eyalet sistemine mi geçeceksiniz, çift meclis mi açacaksınız? Ciddi şeyler değil bunlar. Önündeki meseleleri hallet, devleti niye şekillendiriyorsun. Herkes haddini bilsin" açıklamasını yaparak başkanlık sistemine yönelik tepkisini açık bir şekilde dile getirmiştir. Sistem değişikliğiyle ilgili olarak dönemin CHP Denizli milletvekili Mustafa Gazalcı da Erdoğan'ın anayasal düzeni sindiremediğini ifade etmiştir (Küçükoba, <http://www.kenandabirkuyu.org>, 2015).

2016 yılı Ocak ayında MHP Genel Başkan Yardımcısı Oktay Öztürk Başbakan Ahmet Davutoğlu ile gerçekleştirdikleri görüşmede; başbakanın kendilerine başkanlık sistemini önerdiklerini ve bunun tartışılması gerektiğini ifade ettiğini belirtmiş olup, MHP olarak ise bu öneriye karşı olduklarını, konunun tartışılabilirliğini ancak Türkiye için kabul edilemez olduğunu beyan etmiştir (www.cumhuriyet.com.tr, 2016). 07.01.2016 tarihinde katıldığı bir TV programında CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'na "neden başkanlık sisteminde ısrar ediliyor" şeklinde bir soru yöneltilmiş; Kılıçdaroğlu cevabında ise, başkanlık sisteminin yapay olduğunu, vatandaşın asıl istediğinin sistem değişikliği olmayıp, ülkenin sorunlarına çözüm bulunması olduğunu ifade etmiştir (<http://www.internethaber.com>, 2016)

Ancak geçtiğimiz dönemlerde her ne kadar MHP yöneticilerinden hükümet sistemi değişikliği hakkında olumsuz görüşler beyan edilse de, 18 Ekim 2016 tarihli grup toplantısında MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli "pilavdan dönenin kaşığı kırılımsın" çıkışıyla başkanlık sistemiyle ilgili olarak millete görüş sormanın sıkıntı yaratmayacağını beyan etmiştir (<http://www.sabah.com.tr>, 2016). Bahçeli'nin bu çıkışı mecliste anayasa değişikliği için 330 milletvekiline ulaşamayan AK Parti hükümeti açısından gündemin gerisine düşen hükümet sistemi değişikliği talebini tekrar yenileme fırsatı bulmasına zemin hazırlamıştır. MHP'nin örtülü desteğini iyi kullanmak isteyen Ak parti hükümeti; Başbakan Binali Yıldırım aracılığıyla Afyonkarahisar kampının 23.10.2016 tarihinde yaptığı kapanış konuşmasında dile getirdiği üzere, yeni anayasa ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle ilgili çalışmalarını tamamladıklarını ve yakın zamanda meclise sunacaklarını belirtmiştir (<http://www.yenisafak.com.tr>, 2016).

2.3. Akademisyen ve STK'ların Bakışı

TİDSAD

Siyasi partiler gibi akademisyenler ve konuyla ilgilenen çeşitli STK'larda evveliyatında hükümet sistemine yönelik tekliflerini başkanlık sistemi üzerinden temellendirmiştir. Hali hazırda referandumla kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi de yapısı itibariyle yürütmenin tek başlı olduğu ülkemize özgü bir başkanlık sistemi içeriğindedir. Bu bağlamda Fedayi, sürekli değişim ve gelişim içerisinde olan ülkemizin hükümet istikrarsızlıklarını bitirmek adına başkanlık sistemini tartışması gerektiğini ileri sürmüştür. Fedayi ayrıca, yasamanın en önemli görevlerinden olan yürütmeyi denetlemesinin daha etkin olacağı noktasında da başkanlık sistemini desteklemektedir. Ülkemizin geçmişten bu yana güçlü bir yürütme görmek istediğini söyleyen Fedayi, siyasi kültürümüzün ve birikimlerimizin buna müsait olduğunun da altını çizmiştir (Fedayi, 2013: 679-691; Ustabulut, 2016:43-58).

Anayasa değişikliği özelinde hükümet sistemi değişikliği noktasında süregiden tartışmaların yoğun yaşandığı günümüzde; hükümet sistemleri konusunda ABD'nin geçmişi tarihinden örnekler almamız gerektiğini ifade eden Murat Yanık, başkanlık sisteminin Türkiye açısından uygun bir sistem olduğunu savunanlar arasındadır. Yanık, Türkiye'nin günümüzde yaşadığı sürecin Amerikan sisteminin kuruluşunun başlangıç dönemleri ile benzerlik arz ettiğini ifade etmektedir. Yanık'a göre vesayetçi sistemden kurtulmak için ABD gibi yeni, sivil, çoğulcu ve demokratik bir anayasa yapmak zorundadır. Bu bağlamda Türkiye hedeflerine ulaşabilmek için oluşturacağı yeni anayasada, hükümet sistemi olarak başkanlık sistemini tercih etmelidir (Yanık, 2013: 663-668).

Başkanlık sisteminin savunucuları arasında yer alan Hasan Tahsin Fendoğlu ise, parlamenter sistemde görülen hükümet istikrarsızlıklarının yaşanmaması için başkanlık sistemine geçilmesini ileri sürmüştür. Fendoğlu, ülkemizde yerel yönetimlerdeki istikrarın bile hükümetlerde bulunmadığının altını çizmiş ve 1970-1980 arası dönemde 12 hükümetin değiştiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla bu dönemde kurulan her hükümetin ömrü de ortalama 1 yıldan daha az olmuştur. Cumhuriyetin 89. yılı itibariyle 61. hükümetin görevde olduğunu belirterek, bu hükümetin Cumhuriyetin 305. yılında kurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Fendoğlu, çok farklı toplumlardan oluşan ülkemizin, başkanlık sisteminin birleştirici işlevinden yararlanması gerektiğini savunarak, ülkemizin yönetim gelenekleriyle uyumlu yönüne de dikkat çekmiştir (Efe ve Kotan, 2015: 83).

Ülkemizde hükümet sistemleri bağlamında süregiden tartışmalarda başkanlık sisteminin fiiliyatta uygulanıp uygulanmadığına yönelik kimi zaman bu sistemin hiç uygulanmadığı kimi zaman ise uygulamada farklılık olsa da kısmen uygulandığı noktasında görüş beyan edenler olmuştur. Bu bağlamda Öke; Atatürk, İnönü, Menderes ve Bayar dönemlerini fiili başkanlık sistemi olarak tanımlamakta ve bunların her birisini başkan olarak kabul etmektedir. Öke; uygulamada farklılıkların olduğunu kabul etmekle birlikte, özellikle Atatürk döneminde devrimin ve inkılapların oturtulabilmesi için otoriter bir sistemin olması gerektiğini ve bunun da fiili bir başkanlık olduğunu ifade etmiştir (Beceran ve Kalağan, 2007:163-181).

Ülkemizde iktidarların istikrar ve etkinliğini inceleyen Kemal Gözler, hükümet sistemi değişikliğinin istikrar ve etkinlik konusunda işe yarayıp yaramayacağını yanıtını aramıştır. Gözler bu bağlamda, başkanlık sisteminin ülkemizde yürütmedeki istikrarsızlık sorununa çözüm getireceğini ifade etmiştir. Zira başkanlık sisteminde hükümet tek bir kişiden oluşmakta olup, sabit bir görev süresinde güvensizlik oyu ile dahi düşürülememektedir. Bu sebepten ötürü de başkanlık sisteminde mutlak istikrar söz konusudur. Diğer taraftan istikrar her daim etkinlik

manasına da gelmemektedir. Gözler'e göre başkanın görev süresinin sabit olması bu durum için yeterli olmayıp aynı zamanda etkin olması da gerekmektedir. Geleneksel başkanlık sisteminin ülkemize uygulanması durumunda etkin yönetime kavuşulamayacağını ifade eden Gözler'e göre, etkin yönetim için başkanın kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisine ihtiyacı vardır. Ülkemizdeki siyasi parçalanmışlık sorunu nedeniyle başkan ile meclisin aynı partiden olmaması durumunda, kararnameli başkanlık sistemimin olası tikanıkları giderebilecektir. Gözler yalnızca mahfuz alanların düzenlenmesi için verilecek olan başkanlık kararnamesi yetkisinin, ülkemizde yürütmeye istikrar kazandırmasının yanı sıra etkinlik de kazandırabileceğini ifade etmiştir (Efe ve Kotan, 2015: 83-84).

Ülkemiz gündemine başkanlık sistemini ilk getirenlerden olan ve 1990'ların başında Özal'ın isteği doğrultusunda başkanlık sistemine yönelik bir rapor hazırlayan Halil Şıvgın; Türkiye'nin mevcut sorunlarını sıraladıktan sonra siyasi istikrarın sağlanmaksızın ekonomik istikrarın da gerçekleşmeyeceğini ve böylelikle de ülkenin ileri gitmeyeceğini ifade etmiştir (Yıldız, www.aksam.com.tr, 2012).

Ünlü tarih profesörü Kemal Karpat başkanlık sisteminin Türkiye'nin sosyo-politik yapısına uygun olup olmadığına yönelik olarak; başkanlık sisteminin yabana atılacak bir sistem olmadığını, başkanlık sisteminin Türkiye'nin geleneklerine dayanan bir sistem olduğunu ve Türk kültüründe güçlü bir başkan arzusunun her zaman bulunduğunu belirtmiştir. Karpat, ülkemizde liderin ve iradesinin her zaman büyük önem arz ettiğini ve bu durumun bir gelenek olduğunu, dolayısıyla da başkanlık sisteminin ülkeye uygun bir sistem olduğunu ifade etmektedir (www.usasabah.com, 2016).

Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Faruk Bilir; parlamenter sistemin ülkemizin dokusuna uygun olmadığını, dolayısıyla da yeni bir hükümet sistemine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Bilir, AK Parti Ar-Ge başkanlığı tarafından Yozgat Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü Konferans Salonu'nda düzenlenen "Türkiye Başkanlık Sistemini Konuşuyor" konulu konferansta gerçekleştirdiği konuşmasında Türkiye'nin bir sistem sorunu olduğunu ifade etmiş ve bu hususun günümüze dek ciddi manada sorgulanmadığını belirtmiştir. Ülkemizde yeni bir hükümet sistemine gerek duyulduğuna dair görüşlerin geçmişten günümüze dek farklı dönemlerde farklı kesimler tarafından dile getirilmiş olduğunu belirten Bilir, Türkiye'nin 2002'den başlayarak sağlamış olduğu siyasi istikrar sayesinde elde ettiği ekonomik, siyasi, toplumsal ve uluslararası ilişkilerdeki konumunu, istikrarsızlığı ve kaosu bünyesinde taşıyan mevcut parlamenter sistemden ötürü her an kaybetme riskiyle karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir. Bilir, konuşmasında parlamentarizmin Türkiye'nin dokusuna uygun olmadığını belirtmiştir. Bilir yapmış olduğu konuşmada ülkemizde uzun yıllar boyunca ciddi bir istikrar sorunu yaşandığını, 1961-2002 arasında 32 hükümet kurulduğunu, buna karşın normal şartlar altında belirtilen dönemde yalnızca 8 hükümet kurulması gerektiğini, dolayısıyla da parlamenter sistemin ciddi manada sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir (www.haber7.com, 2016).

2007 yılında yapılan düzenleme ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Anayasada yapılan bu düzenlemeyle birlikte doğal olarak parlamenter sistemin özünde ciddi bir değişiklik yaşanmıştır. Bu gelişme bir bakıma yarı başkanlık sistemine geçiş sürecinin de başlamasına neden olmuştur. Sistem değişikliği üzerine yapılan bu tartışma gündemi ciddi şekilde meşgul ederken bir yandan da yeni anayasa yapım sürecine başlanmış ve bunun için bir komisyon oluşturulmuştur. Mevcut iktidar başkanlık sisteminin ülke için uygun

bir sistem olacağına yönelik görüşe sahip olsa da bu sisteme pek çok kesimden eleştiriler de yöneltilmiştir.

Hükümet sistemi değişikliği hususu daha önceden de ifade edildiği gibi 80'lerin ikinci yarısında ülke gündeminde sıkça tartışılır hale gelmiştir. İter Turan, Özal'ın bu tartışmaları gündeme getirmesinin nedeni olarak cumhurbaşkanlığı makamına kendisinin dışında birinin geçmesi halinde gücünün sınırlanacağına yönelik düşüncesinin yattığını ileri sürmüştür (Onar, 2005: 84-85). Turan başkanlık sisteminin gelmesiyle, siyasi partilerimizin parçalanmışlıkları ve iç istikrarsızlıklarının daha artacağını belirtmiştir. Turan ayrıca, ülkemizdeki ideolojik kamplaşmaları (sağ-sol) sert bir şekilde geri getireceği iddiasıyla başkanlık sistemini eleştirmiştir (Oder, 2005: 53).

Başkanlık sisteminde başkanın halkoyu ile seçilecek olması genel itibariyle parlamenter sisteme kıyasla daha demokratik olarak nitelendirilmektedir. Tosun ve Tosun, Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının kökleşmediğini ve demokrasi kültürünün tam manasıyla yerleşmediğinden ülkemizde seçilecek olan başkanın ilk iş olarak siyasi megalomanlık kimliğine bürüneceğini ifade etmiştir. Bilhassa siyasi liderlerin ülkemizde kurumların önüne geçtiği dikkate alınacak olursa, seçilecek olan başkanın kendini ülkenin sahibi gibi görmesi durumunun ortaya çıkması muhtemeldir. Bunların yanı sıra ülkemiz nüfusu heterojen bir yapıya sahiptir. Bu sebepten ötürü de halkoyu ile seçilmiş olan kişi bir bakıma her şeyi kazanmış, kaybeden ise her şeyi kaybetmiş gibi olacaktır ki, bu durum da Türkiye gibi siyasi yapılanması farklılıklar içeren ülkeler açısından son derece önemli bir sorun olarak karşımıza çıkabilmektedir (Efe ve Kotan, 2015: 87).

2007 Anayasa değişikliğiyle birlikte, parlamenter sistemden sapmaya yol açabilecek revizyonlar yapılmıştır. Bu çerçevede cumhurbaşkanının yetkilerine dokunulmadan seçilme yöntemi değiştirilmiştir. Ancak cumhurbaşkanını halk tarafından seçilmesi demokratik meşruiyetini artırmıştır. Sezginer, 2007 anayasa değişikliği ile mevcut sistemimizin yarı başkanlık sistemine dönüşebileceğinin altını çizmiştir (Parsak, 2012:15):

Servet Armağan'a göre Türkiye'nin parlamenter sistemden vazgeçmesi için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Armağan ülkedeki aksamaların parlamenter sistemden kaynaklı olmadığını, anayasadaki yanlış düzenlemelerden kaynaklı olduğunu ifade etmiştir. Armağan aynı zamanda başkanlık sisteminin tam manasıyla ABD'de uygulandığını ve bu ülkenin de tarihsel deneyiminin ve toplumsal kültürünün kendine has özellikler barındırdığını ifade etmektedir. Dolayısıyla da Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin (başkanlık sisteminin) ülkemiz açısından uygun bir sistem olmadığını savunmaktadır. Başkanlık sisteminin daha demokratik bir sistem olduğuna yönelik iddiaları eleştiren Abdurrahman Eren ise, buna gerekçe olarak da 2011 yılında yayınlanmış olan demokrasi indeksini göstermektedir. Buna göre incelenen 167 ülkeden 36 ülkenin başkanlık sistemiyle, 67 ülkenin ise parlamenter sistem ile yönetildiği ifade eden Eren, aynı zamanda 25 tam demokratik ülkeden 21'inin parlamenter sisteme sahip olduğunu da vurgulamıştır. Başkanlık sisteminin daha çok otoriter veya melez rejimlerce tercih edildiğini belirten Eren, başkanlık/yarı başkanlık sisteminin ülkemizin siyasi kültürüyle de uyumlu olmadığını belirtmiştir (Efe ve Kotan, 2015: 87-88).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle ilgili sivil toplum kuruluşları da (STK) bu süre zarfında düşüncelerini dile getirmiştir. Kocaeli İnanç Özgürlüğü Platform Grubu adına Nisan 2014'te açıklamalarda bulunan İnsan Hakları Derneği Genel Başkan Yardımcısı Behlül Metin,

Türkiye'de egemenliğin hiçbir zaman gerçek manada halkta olmadığı, günümüzdeki örnekte olduğu gibi etkisiz iktidarlar ile halkın sürekli kandırıldığını ifade etmiştir. Metin, günümüze dek Turgut Özal ve Abdullah Gül haricinde iş başına gelen hiçbir cumhurbaşkanının halkın anlayışını yansıtmadıklarını, Kemalist rejimin ve oligarşinin kontrol memurları olarak görev yaptıklarını ifade ederek cumhurbaşkanlığı seçiminin başkanlık seçimine dönüştürülmesi gerektiğini dile getirmiştir (www.yeniakit.com.tr, 2016).

Ülkemizde milletin kendi iradesiyle Cumhurbaşkanını seçmesini siyasal tarihin akışının değişmesi olarak gören Memur-Sen Genel Başkanı Ahmet Gündoğdu, yeni düzenlemeyle meclisin cumhurbaşkanı seçimi noktasında yaşadığı krizden uzaklaştığını belirtmiştir (Gündoğdu, 2014:5):

Hukukçular Birliği Başkanı Alaaddin Varol, geçmişte cumhurbaşkanı ve başbakan arasında yaşanan kavgaların bedelini hep milletin ödediğini, şimdi ise Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başbakan Davutoğlu arasındaki uyumlu çalışma sayesinde bir sorun çıkmadığını, bununla birlikte ülke olarak bu riskle yaşayamayacaklarını ifade etmiştir. Varol yapmış olduğu açıklamada, yeni krizlerin yaşanmaması için acil olarak sistem değişikliğinin gerektiğini ifade etmiştir. Varol, millet iradesinin sandığa en iyi şekilde başkanlık sistemi sayesinde yansıtacağını belirtmiş olup, başkanlık sisteminin bu bağlamda halka iyi anlatılması gerektiğini ifade etmiştir. Varol, muhalefetin başkanlık sistemini millete öcü gibi gösterdiğini ifade ettiği konuşmasında demokratik yönetim şeklinin farklı bir yönetiminin de başkanlık sistemi olduğunu vurgulamıştır (www.yeniakit.com.tr, 2016).

Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve Birleşik Kamu İş Konfederasyonu'nun organize ettiği "Cumhuriyetimiz ve Parlamenter Sistem İçin Halk Buluşması" mitinginde başkanlık sistemi aleyhinde ortak açıklama yapmışlardır. Bu mitingden sonra açıklama yapan Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Başkanı Tansel Çölaşan; başkanlık sisteminin tek adama dayalı ve orta çağ yönetimi olduğunu belirterek, ülkemizin ve halkımızın için bölünmesi için tuzak olduğunu belirtmiştir (Çölaşan, www.sozcu.com.tr, 2016).

Ülkemizdeki önde gelen STK'lar yeni anayasa hususunda farkındalık yaratmak ve içeriğiyle ilgili öneriler geliştirmek için "Yeni Anayasa İçin Hep Birlikte" sloganı ile Türkiye Anayasa Platformu'nu kurmuştur. Aralarında Memur-Sen, Hak-İş, Ensar Vakfı, Birlik Vakfı, ASKON, İlim Yayma Cemiyeti, İHH İnsani Yardım Vakfı, MÜSİAD, ÖNDER, TÜMSİAD gibi 250'ye yakın STK yeni anayasa çalışmalarının startını vermiştir (www.milatgazetesi.com, 2016).

SONUÇ

Hükümet sistemi değişikliklerine yönelik tartışmalar, 1982 Anayasa'sının yapım aşamasında başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinin uygulanabilirliği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu dönemde yapılan tartışmaların sonucunda bir kesim Fransa'da uygulanmakta olan yarı başkanlık sistemini, bir kesim de başkanlık sistemine geçişi desteklemiştir. Bazı katılımcılar da cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması şartıyla parlamenter sistemin devamlılığını desteklemişlerdir. Dolayısıyla mevcut anayasamızın benimsediği parlamenter sistem, uygulamalarıyla yarattığı istikrarsızlıklar üzerinden sürekli gündemde olmuştur.

2007 yılındaki anayasa referandumu, ülkemizdeki hükümet sisteminin parlamenter sistem olarak tanımlanmasını güçleştirmiştir. Anayasal değişiklikle cumhurbaşkanının halk tarafından

seçilmesiyle artık mevcut sistem ne parlamenter ne de başkanlık/yarı başkanlık sisteminin özelliklerini taşımaktadır. Bu sebepten ötürü de ülkemizdeki hükümet sisteminin çok hızlı bir şekilde yeni bir model çerçevesinde tekrar tanımlanması gerekli bir hal almıştır. Koalisyon hükümetlerinin iş başında olduğu zamanlarda, hükümet istikrarsızlıklarının hat safhaya ulaşması ve sistem krizine dönüşmesi sonucunda hükümet sisteminin değiştirilmesi noktasındaki tartışmaların da bu bağlamda arttığı görülmektedir. Her genel seçim sürecinin ardından koalisyon hükümetlerini tartışmaktan ziyade seçimin açık ve net olarak mutlak sonuç üreteceği bir sistemin tasarlanması, belirsizlik ortamının son bulması açısından gerekli bir husustur (Gönenç, 2011:1-6). Bu bağlamda ülkemizin gelişen ve büyüyen dinamik yönünün yarattığı değişim ihtiyacına yönelik olarak, öncesinde başkanlık sistemiyle başlayan sistem tartışmaları Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne evrilmiş ve 16 Nisan referandumu ile 2019 yılındaki ilk genel seçimlerde uygulanmak üzere kabul edilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi' kabul edilmeden önce yıllardır ülke gündemini işgal eden hükümet sistemi tartışmaları, siyasilerin yanı sıra akademisyenler, STK'lar, basın ve kamuoyu nezdinde uzun süredir devam ede gelmiştir. Çeşitli ülkelerdeki uygulamaları inceleyip analizler yapan akademisyenlerin bazıları bölünme ve otoriterleşme kaygılarını dile getirmekte iken, bazıları ise bu yöndeki kaygıların son derece gereksiz olduğunu ifade etmektedir. Kuvvetler ayrılığının daha bariz bir şekilde ifade edildiği Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin ülkemize çağ atlatacağı düşüncesine sahip olanlar da hiç de azımsanamayacak sayıdadır. Hükümet sistemi değişikliğine karşı olan bazı kesimler, yapılması istenen bu değişikliğin siyasal sistem değişikliği gibi algılanması noktasında yoğun çaba harcamaktadır. Hâlbuki şuan tartışılmakta olan değişiklik siyasal rejim ile ilgili olmayıp, hali hazırda kamuoyu nezdinde böyle bir talep de bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunun bir rejim değişikliğine yol açacağına dair eleştiriler göz önünde bulundurulduğunda, tartışmanın genellikle belirli şahsiyetler üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bu durum da hükümet sistemi değişikliğine yönelik tartışmaların ne kadar yanlış bir mecrada tartışıldığını göstermektedir.

Oysaki ülkemizde mevcut uygulanan parlamenter sistemin sorunlara neden çözüm üretmediğinin araştırılması ve tespit edilen aksaklıkların hükümet sisteminden kaynaklandığının ortaya konması son derece önem teşkil etmektedir. Ülkemizde hükümet sistemi değişikliği noktasında yaşanan tartışmalar belirli bir olgunluğa ulaştığını söylemek yanlış olmaz. Bu tartışmalarda ortaya çıkan sonuç; sistemlerin birbirine karşı görece üstünlüğü olmakla birlikte, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin yürütme erkinin istikrarsızlıklarına çözüm üretme noktasında parlamenter sisteme göre daha avantajlı olduğudur. Ancak ülkelerin siyasi kültürlerinin de kendine özgü olması nedeniyle uygulamada ortaya çıkan farklılıklar, her ülkede aynı başarılı sonuçları almayı engellemektedir. Bu bağlamda parlamenter sisteme alternatif olarak benimsenmesi istenen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin, ülkemizin mevcut siyasi kültürü de dikkate alındığında başarılı bir sonuç vereceği yüzde yüz kesin değildir. Türkiye için yeni bir hükümet sistemi önerenlerin hepsi hükümet istikrarsızlıklarını önlemek için bu arayışlara girmişlerdir. Ancak istikrarsız hükümetlere sadece parlamenter sistemin neden olduğunu söylemek bizi gerçek çözüme götürmez. Parlamenter sistemin koalisyon hükümetlerine sebep olduğu noktasından yola çıkarsak, ülkemizde son 15 yılda yapılan seçimlerde tek parti iktidarıyla sonuçlanan ve istikrarlı hükümetler çıkaran bir sistemin varlığı da ortadadır.

KAYNAKLAR

- Akyol, Taha (2010). *Taha Akyol’un Başkanlık Sistemi Yorumu*, <http://www.haber7.com/haber/20100426/Taha-Akyolun-baskanlik-sistemi-yorumu.php> (Erişim Tarihi:15.05.2017)
- Akyürek, Salih, Yılmaz M. Ali, Atalay Esra ve Koydemir F. Serap (2013). Başkanlık Sistemine Toplumsal Bakış, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Rapor No:59 Haziran 2013, s.1-26.
- Alaca, Fatma (2012). Başkanlık Ve Yarı Başkanlık Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Asilbay, İ. Halil (2013). Parlamenter Sistem Ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, TBB Dergisi, 2013 (104), 247-264.
- Aydın, A. Hamdi (2012). *Kamu Yönetimine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Aydın, Habib (2012). Türkiye’de Parlamenter Sistem Eleştirileri Ve Başkanlık Sistemi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karaman.
- Beceren, Ertan ve Kalağan, Gökhan (2007). “Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemi: Türkiye’de Uygulanabilirliği Tartışmaları”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 11, ss. 163-181.
- Bilir, Faruk (2016). Başkanlık Sistemi Tartışması, www.haber7.com/guncel/haber (Erişim Tarihi:10.03.2016)
- Bulut, Yiğit (2012). Başkanlık Sistemi İle İlgili Önemli Detaylar, <http://haber.stargazete.com/yazar/baskanlik-sistemi-ile-ilgili-onemli-detay/yazi-702909> (Erişim Tarihi:14.05.2017)
- Çölaşan, Tansel (2016). “Tek Adam, Tek Parti Devleti...”, <http://Www.Sozcu.Com.Tr/2016/Gundem/Baskanlik-Sistemine-Karsi-Binler-Anitkabire-Akin-Etti-1546474/>, (Erişim Tarihi:25.04.2017).
- Deniz, Şadiye (2005). Türkiye’de Parlamenter Sistem Ve Hükümet Sistemi Tartışmaları Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Devlet Bahçeli:Pilavdan Dönenin Kaşığı Kırılısın. (2016, Ekim, 16). Sabah
- Diktatör İması. (2003, Nisan, 22). Hürriyet
- Doğru, Derya (2011). Hükümet Sistemleri Açısından 2007 Anayasa Değişikliği Ve Bu Değişikliğin Türk Parlamenter Sistemine Olası Etkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Duman, Selçuk (2016) Türkiye’de Başkanlık Ve Yarı Başkanlık Sistemi Tartışmaları, <http://devlet.com.tr/makaleler/y172.html> (Erişim Tarihi:10.05.2017)
- Efe, Haydar ve Kotan, M. Lütfi (2015). Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(9): 65-94.

- Efe, Haydar, Kemahlı Funda ve Muhammed L. Kotan (2015). "Türkiye'nin Parlamenter Sistem Deneyiminin Önemi" KAÜ İİBF Dergisi, 6(11), 149-176.
- Eldem, M. Nedim (2007), "Anayasalarımızda Siyasal Rejim Arayışı ve Yarı Başkanlık Çözümü", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Elgie, Robert (2010). "Semi-Presidentialism, Cohabitation And The Collapse of Electoral Democracies: 1990-2008", *Government and Opposition*, 45(1): 29-49.
- Elgie, Robert (2011). *Semi-Presidentialism, Sub-types and Democratic Performance*. New York:Oxford University Press.
- "Erdoğan'ın İkinci Hayali Her Bakana Yardımcı" (2003, Nisan 22). *Milliyet*, s.9.
- "Erdoğan Krallık İstiyor" (2003, 24 Nisan). *Cumhuriyet*, s.6.
- Eroğul, Cem (2007). 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62-3, s.167-181.
- Halk "Başkanlık" dedi. (2016, Ekim, 21). *Akşam*
- Halk Başkanlık Sistemi İçin Ne Diyor? (2016, Ekim, 17). *Sabah*
- Fendoğlu, Tahsin H. (2010). Başkanlık Sistemi Tartışmaları, *SDE Analiz*, Ankara.
- Fendoğlu, Tahsin H. (2012). Başkanlık Sistemi, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2): 39-60
- Fedayi, Cemal (2013). Mazi, Hal ve İstikbal Boyutlarıyla Başkanlık Sistemi, *Yeni Türkiye*, 51, 2013, s.689-691
- Gönenç, Levent (2011). "Türkiye'de Hükümet Sistemi Tartışmalarına Kısa Bir Bakış ve Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği", *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu*, Nisan.
- Gündoğdu, Ahmet (2014). Protokol Cumhurbaşkanlığı'ndan Gelecek Vizyonlu Başkana, *Kamu'da Sosyal Politika*, Yıl:8, Sayı:28, Eylül 2014.
- Güvendik, Evrim (2015), "Başkanlık sistemine yüzde 54.5 'Evet'", <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/02/12/baskanlik-sistemine-yuzde-545-evet>, Erişim Tarihi:29.05.2017.
- Kanadoğlu, Sabih (2006) *Akp Tek Başına Seçemez*, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Aralık 2006.
- Karpat, Kemal (2011). Başkanlık Sistemi Türkiye'nin Geleneklerine Dayanıyor, <http://www.usasabah.com/Roportajlar/2011/06/03/prof-kemal-karpat-baskanlik-sistemi-turkiyenin-geleneklerine-dayaniyor-anayasa-secimler-osmanli-tarihi>, (Erişim Tarihi:15.03.2017)
- Kılınç, Doğan (2016). Türkiye'de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. Xx, Y. 2016, Sa. 1*, 447-510.
- Kılıçdaroğlu, Kemal (2016). Kılıçdaroğlu'ndan Başkanlık Sistemi Çıkışı, <http://www.internethaber.com> (Erişim Tarihi:12.03.2017)

- Köksal, Gökhan (2009). 1989–2007 Dönemi Cumhurbaşkanlığı Seçim Süreçleri ve 1982 Anayasasında Yapılan Değişikliklerin Cumhurbaşkanının Yetkileri Üzerindeki Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Kuzu, Burhan (1996). Türkiye İçin Başkanlık Hükümeti, *Amme İdaresi Dergisi*, 29, 1996, s.75-76
- Kuzu, Burhan (2013). Neden Başkanlık Hükümeti, *Yeni Türkiye*, 51, 2013, s.39-44.
- Küçükoba, Gamze (2015).Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Tarihçesi ve Başkanlık Sisteminin İçeriği, <http://www.kenandabirkuyu.org/turkiye-de-baskanlik-sistemi-tartismalarinin-tarihcesi-ve-baskanlik-sisteminin-icerigi>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).
- Kükner, Bilgen (2012). Hükümet Sistemi Seçeneklerinden “Başkanlı Parlamentar Sistem” Seçeneği ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, *Ankara Barosu Dergisi*, 2012/ 2, s.279-304.
- Kütük, Abdullah (2012). Demokratik Hukuk Devleti Ve Hükümet Sistemleri Perspektifinden Türk Anayasal Tarihinde Cumhurbaşkanlığı, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Oder, B. Emrah (2005) Türkiye’de Başkanlık ve Yarı Başkanlık Rejimi Tartışmaları:1991-2005 Yılları Arasında Basma Yansıyan Öneri Ve Tepkilerden Kesitler, . Ergül (Der). *Başkanlık Sistemi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını:77, Ankara.
- Onar, Erdal (2005). Türkiye’nin Başkanlık ya da Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmesi mi?. T. Ergül (Der). *Başkanlık Sistemi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını:77, Ankara.
- Öztürk, Oktay (2016). Başkanlık Sistemini Zinhar Kabul Etmiyoruz, www.cumhuriyet.com.tr/ (Erişim Tarihi:11.03.2017)
- Parsak, Mehmet (2012). Parlamenter /Başkanlık/Yarı Başkanlık Hükümet Sistemlerine Genel Bir Bakış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Hükümet Sistemi, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, 1:1-20.
- “STK’lar Başkanlık Sistemi İstiyor”, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/stklar-baskanlik-sistemi-istiyor-16022.html> (Erişim Tarihi:12.03.2016)
- Şahin’den Başkanlık Sistemine Destek. (2003, Nisan, 22). *Hürriyet*
- Turhan, Mehmet (1989). *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. No:9
- Uluşahin, Nur (2003). “Demokratik Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılmasında Farklı Bir Yaklaşım: “Yarı-Başkanlıktan İki Başlı Yürütme Yapılanmasına”, *AÜHFD*, C. 52, S.
- Ustabulut, Batuhan (2016). Türkiye’nin Hükümet Sistemi: Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, s.43-58.
- Varol, Alaaddin (2016). Ya Başkanlık Ya Kaos, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/ya-baskanlik-ya-kaos-126726.html>, (Erişim Tarihi:16.03.2016)

Yanık, Murat (2013). Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Yeni Türkiye*, 51, 2013, s.667.

Yavuz, Bülent (2008a). “Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Sistemine Etkisi” *EÜHFD Cilt: 3 Sayı: 2*, Eskişehir.

Yılmaz, Cevdet (2013), Başkanlık Sistemi Ve Kalkınma, *Yeni Türkiye*, 51: 9-15.

****Bu makale hazırlayıcısı olduğum “Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlığı” doktora tezinden esinlenerek hazırlanmıştır.***